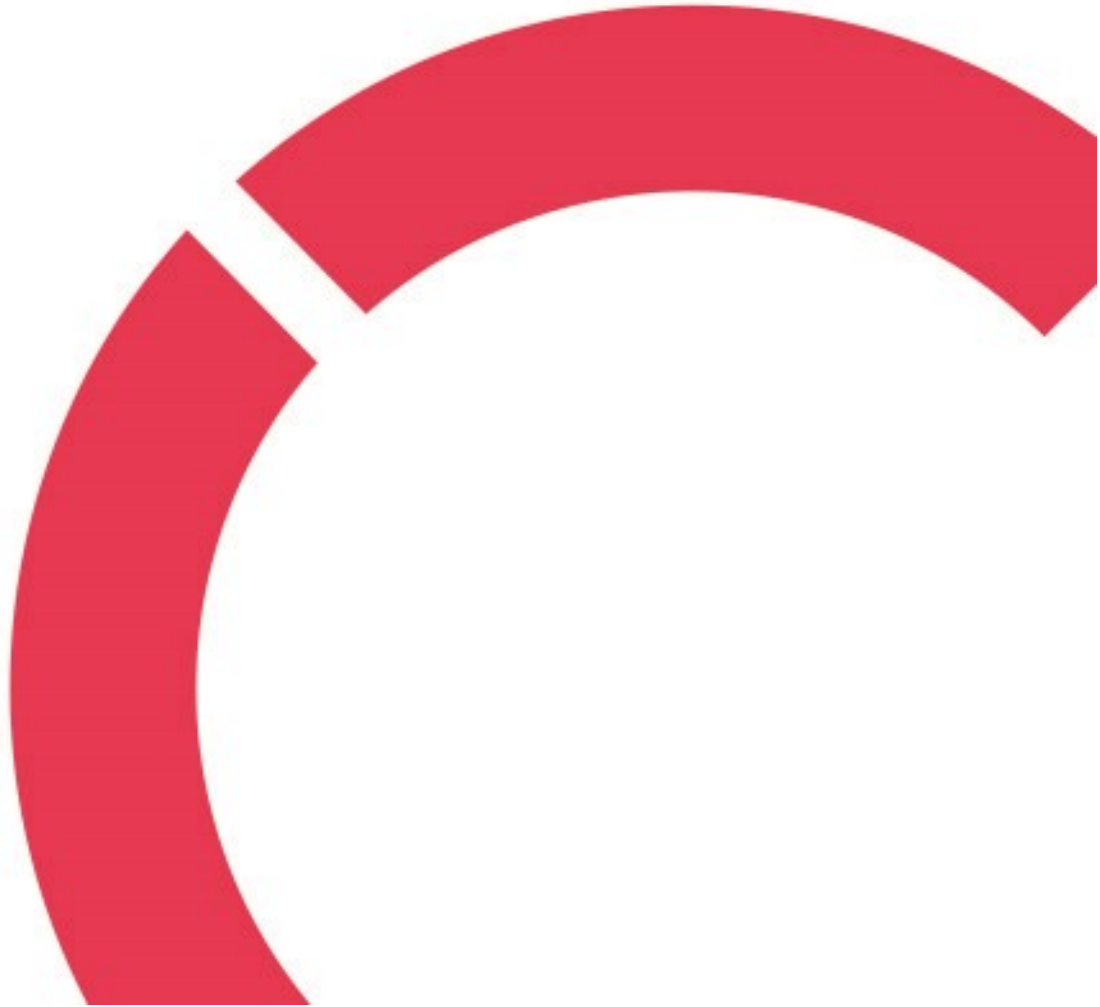

Laura Tapiola / Gáva-Áslat Laura

JOIKUJA NILS ASLAK VALKEAPÄÄN ALBUMILTA

Saamelainen vokaalimusiikkiperinne henkilökohtaisena kokemuksena

**Opinnäytetyö
CENTRIA-AMMATTIKORKEAKOULU
Musiikkipedagogi AMK
Kesäkuu 2024**

TIIVISTELMÄ OPINNÄYTETYÖSTÄ

Centria-ammattikorkeakoulu	Aika Kesäkuu 2024	Tekijä/tekijät Laura Tapiola
Koulutus Musiikkipedagogi AMK		☒ AMK
Työn nimi JOIKUJA NILS ASLAK VALKEAPÄÄN ALBUMILTA. Saamelainen vokaalimusiikkiperinne henkilökohtaisena kokemuksena.		
Työn ohjaaja Annika Mylläri, Riitta Potinoja		Sivumäärä 24
Työelämäohjaaja Annukka Hirvasvuopio, asiantuntija		
<p>Opinnäytetyössä tutkittiin Nils Aslak Valkeapään (1943–2001) Joikuja-albumin luoh- peräisiä omistajia ja luhtiin liittyviä ominaispiirteitä oman kokemuksen sekä suullisen perin- netiedon kautta. Työssä käytettiin Valkeapään saamenkielistä nimeä Áillohaš. Työssä pyrit- tiin löytämään erilaisia ilmiöitä, jotka ovat seurausta pohjoissaamelaisen vokaalimusiikkipe- rinteen tiedon puutteesta peilaten viiteen valittuun Áillohašin Joikuja-albumin kappaleeseen. Työn tavoite oli toisaalta palauttaa tietoa saamelaisyhteisölle sekä lisätä yleisesti tietoa luoh- tista.</p> <p>Tutkimusmenetelmä oli kvalitatiivinen ja lähtöasetelma sisälsi myös runsaasti tutkijan omia huomioita luoh- tiperinteen merkityksestä saamelaisyhteisössä ja henkilökohtaisena koke- muksena. Haastattelut olivat tärkeä osa tutkimustyötä ja siinä käytetty puolistrukturoitu tee- mahaastattelu tuki vuorovaikutusta tutkijan ja osallistujien välillä.</p> <p>Työssä käsiteltiin luoh- tiperinteen historiaa ja saamelaisille tärkeitä luoh- tin käyttämiseen liitty- viä elementtejä, kuten luoh- tin henkilökohtaisuus, sukujuurien tutkiminen ja niihin liittyvät tari- nat sekä luoh- tien käyttötappaa ja -tarkoitusta. Työssä käsiteltiin myös Áillohašin matkaa luoh- tien pariin ja Joikuja-albumin (1968) julkaisemiseen aikana, jolloin luoh- tien esittäminenkään ei ollut yleistä.</p> <p>Joikuja-albumin luoh- tien alkuperäisistä omistajista ei ole aiemmin tehty kirjallista tutkimusta. Kaikkien luoh- tien omistajia tässä tutkimuksessa ei löytynyt. Saamelaisyhteisössä tiedot saat- tavat vielä mahdollisesti olla yhteisessä muistissa, mutta se vaatii useamman henkilön haas- tattelemisen. Tutkimustulosten pohjalta oli vedettävä johtopäätöksiä Áillohašin tavasta käyt- tää luoh- teja Joikuja-albumilla, sillä häneltä ei voi enää niitä itseltään kysyä.</p> <p>Joikuja-albumin kappaleiden alkuperäisten omistajien tutkiminen on mielenkiintoinen aihe. Jatkotutkimuksen kautta voitaisiin saada selville, kenen sukuihin muut luoh- tit kuuluvat, ja tätä kautta lisätä useamman saamelaisen kiinnostusta kulttuuriperinteeseensä.</p>		
Asiasanat Áillohaš, joiku, luoh- ti, Nils Aslak Valkeapää, saamelainen vokaalimusiikkiperinne		

ABSTRACT

Centria University of Applied Sciences	Date June 2024	Author Laura Tapiola
Degree programme Bachelor of Culture and Arts, Music Pedagogue		
Name of thesis JOIKS FROM THE ALBUM OF NILS ASLAK VALKEAPÄÄ. Sámi vocal music as a personal experience.		
Centria supervisor Annika Mylläri, Riitta Potinoja		Pages 24
Instructor representing commissioning institution or company Annukka Hirvasvuopio		
<p>The thesis investigated the original owners and characteristics of the songs on the Áillohaš (Nils Aslak Valkeapää 1943–2001) Joikuja album through personal experience and oral tradition. The aim of the thesis was to find different phenomena resulting from the lack of knowledge of the North Sami vocal music tradition (luohti) by mirroring the five selected songs from Áillohaš's Joikuja album. The aim of the work was, on the one hand, to restore knowledge to the Sámi community and, on the other hand, to increase knowledge about the luohti in general.</p> <p>The research method was qualitative, and the starting point also included the researcher's own observations about the importance of the luohti tradition in the Sámi community and as a personal experience. Interviews were an important part of the research and the semi-structured thematic interviews used supported the interaction between the researcher and the participants.</p> <p>The work covered the history of the luohti tradition and the elements of the luohti use that are important to the Sámi, such as the personality of the luohti, the research of family roots and related stories, and the way and purpose of using the luohti. The work also discussed Áillohaš's journey into luohti and the publication of the Joikuja album (1968) at a time when even the performance of songs was not common.</p> <p>There has been no previous written research on the original owners of the luohtis in the Joikuja album. Not all the owners of all the luohtis were found in this study. In the Sámi community, the information may still possibly be in the collective memory, but this would require interviewing more people. Based on the results of the research, conclusions had to be drawn about Áillohaš's habit of using the luohtis on the Joikuja album, as he could no longer be asked about them himself.</p> <p>Researching the original owners of the luohtis on the Joikuja album is an interesting topic. Further research could help to find out whose families the other luohtis belong to, and thus increase the interest of more Sámi in their cultural heritage.</p>		

Key words

Áillohaš, luohti, Nils Aslak Valkeapää, sámi vocal music tradition, joik

**TIIVISTELMÄ
ABSTRACT
SISÄLLYS**

1 JOHDANTO	1
2 TUTKIMUSMENETELMÄT JA -MATERIAALIT	3
2.1 Haastatteluasetelma	3
2.2 Haastateltavat.....	4
3 SAAMELAISET VOKAALIMUSIIKKIPERINTEET SUOMESSA.....	6
3.1 Kulttuuriperinteen siirtäminen.....	6
3.2 Luohti.....	8
3.3 Uskonto ja luohti	9
3.4 Henkilöluohti	10
3.5 Dájahusat.....	11
4 NILS-ASLAK VALKEAPÄÄ	14
4.1 Kaksikymmentäyhdeksän lannantyttöä	16
4.2 Oula	18
4.3 Inkunan poika	18
4.4 Sulan kiviä hän laskeskeli.....	19
4.5 Helkerinmoinen kellonkalke	19
5 POHDINTA	21
LÄHTEET	23

1 JOHDANTO

Sápmelaš lávluma dadjá juoigamin.
-- lávllu namma lea luohiti. (Turi 1910, 1987, 163.)

Kirjassaan Mitalus sámiid birra (Kertomus saamelaisista) Johan Turi kertoo, että saamelainen kutsuu laulamista joikaamiseksi ja yksittäistä laulua nimitetään luohitiksi (Turi 1910, 1987, 163). Saamelaisen tavan mukaan luohitin omistaa kohde (Hirvasvuopio-Laiti 2008, 50). Vanhoista luohiteista ei ole jäänyt useinkaan tekijätietoja, vaan tärkein tieto on se, kenen luohiti on kysymyksessä. Valtaosa luohiteista ovat henkilöluohiteja. (Somby Sandvik 2024.) Tämän tutkimuksellisen opinnäytetyön tavoite on selvittää, keiden henkilöluohiteja Nils Aslak Valkeapään Joikuja-albumilla on. Olen valinnut albumilta viisi luohitia, jotka kuuluvat Tenon ja Kaarasjoen alueen ihmisille ja suvuille. Tenojoki on Suomen ja Norjan välinen rajajoki, jonka molemmilla puolilla saamelaiset ovat asuneet tuhansia vuosia. Nils Aslak Valkeapää, eli Áillohaš, on levyttänyt ensimmäisenä albumin, jossa on yhdistettynä instrumentit ja joikaaminen. Albumi julkaistiin vuonna 1968. Kappaleiden nimiksi on merkitty suomenkieliset käännökset luohiti-sanoitusten aluista, ja näin iso osa omistajuustiedoista on jäänyt mainitsematta.

Áillohaš on tehnyt monia luohiteja tunnetuiksi, ja joidenkin luohitien alkuperäiset omistajuustiedot ovat lähes kadonneet saamelaisen yhteisön yleisestä tietoisuudesta. Osittain siksi, ettei niitä ole kirjallisessa muodossa ja siksi, että suullinen perimätieto ylipäättään luohiti-maailmasta on kokemukseni mukaan heikko. Syitä tähän on varmasti monia, kuten joikaamisen syntisyys aikoinaan, toisen maailmansodan jälkeen tapahtunut yhteiskunnan modernisoituminen ja sen vaikutus saamelaisyhteisöön sekä populaarikulttuurin valta. Saamelaismusiikin opetuksen puuttumisella on myös iso rooli. Perimätiedon siirtäminen on ollut yksittäisten opettajien ja henkilöiden varassa varhaiskasvatuksessa sekä peruskoulussa.

Tutkin opinnäytetyössäni mahdollisia syitä, minkä vuoksi Áillohaksella on jäänyt saamelaisyhteisölle tärkeät tiedot luohitien alkuperästä ilmaisematta ja minkälainen vaikutus sillä on ollut. Esimerkiksi Lapin lasten laulukirjaan (1985) on otettu Joikuja-albumin luohiteja ja tehty sanoituksista suomennokset sekä kirjoitettu saamelaisesta perinnetiedosta poikkeavaa tietoa. Opinnäytetyöni tarkoitus on palauttaa ja korjata tietoja saamelaisen yhteisön käytettäväksi jättämällä kirjallinen jälki luohitien omistajista ja sanoitusten taustoista sekä lisätä yleisesti tie-

toisuutta pohjoissaamelaisesta vokaalimusiikkiperinteestä peilaten samalla omaa kokemusmatkaani luhtien parissa. Olen tutkimustani varten haastatellut kahta pohjoissaamelaisen vokaalimusiikkiperinteen luhtin kantajaa.

Olen itse syntynyt ja kasvanut Utsjoella, Suomen ainoassa saamelaisenemmistöisessä kunnassa. Vasta aikuisiällä olen löytänyt pitkän etsinnän jälkeen sukuni luhteja ja sitä kautta ymmärtänyt paremmin saamelaisen vokaalimusiikkiperinteen merkitystä saamelaisyhteisössä ja oman saamelaisen identiteetin vahvistajana. Lapsuudessa koin joikaamisen kuuntelemisen vieraaksi ja oudoksi, sellaiseksi, joka ei minulle kuulu. Opetellessani sukuni luhteja koin asioita, joita on vaikea pukea sanoiksi. Luhti on pohjoissaamelaisten voimavara ja tärkeä osa saamelaista kulttuuria.

2 TUTKIMUSMENETELMÄT JA -MATERIAALIT

Käytän tutkimustyössäni Nils Aslak Valkeapään saamelais- ja taiteilijanimeä Áillohaš, mutta lähdeviittauksiin olen merkinnyt hänen suomenkielisen virallisen sukunimensä. Tutkimukseni on luonteeltaan laadullinen ja fenomenologinen. Fenomenologisessa tutkimuksessa tutkija tarkkailee, havainnoi ja analysoi tutkimusaihetta omien ja/tai muiden henkilöiden kokemusten kautta (Jyväskylän yliopisto 2023). Olen käyttänyt tutkimuksessani kirjallisuutta Áillohakseen ja saamelaiseen vokaaliperinteeseen liittyen. Tutkimuksessani on mukana myös arkistomateriaalia sekä haastatteluja. Tutkijapositioni on se, että tutkin kulttuuria, johon itse kuulun.

Tutkin luohitperinteen ominaisuuksia, jotka ovat saaneet itseni ymmärtämään saamelaisen vokaalimusiikin merkityksen sukuni luohitien kautta. Utsjoella järjestettiin kaksivuotinen Sámi musihkkaakademiija -hanke, jonka tavoitteena oli pelastaa ja elvyttää saamelaista vokaalimusiikkiperinnettä (Saamelaisalueen koulutuskeskus). Osallistuin koulutukseen vuosina 2016–2017 sekä 2019–2020. Käytän Sámi musihkkaakademiijan päättökonserttini liittyvää materiaalia ja kokemusta tutkimustyössäni.

2.1 Haastatteluasetelma

Toteutin haastattelut kevättalven 2024 aikana kasvotusten. Valitsin haastateltaviksi kaksi saamelaista, jotka ovat luohitperinteen kantajia. Kuuntelimme Joikuja-albumia, ja keskustelimme albumin kappaleista sekä niistä nousevista aiheista. Minulla on ollut haastatteluissa teema, ja olen käyttänyt puolistrukturoitua haastattelumenetelmää. Puolistrukturoitu teema-haastattelu edellyttää tutkijalta jonkinlaista aiempaa tietoa aiheen ympäriltä (Turner 2010, Naz, Gulab & Aslam 2022). Ennalta valmisteltu haastattelurunko mahdollistaa haastattelun osallistujan puhua aiheesta joustavasti, mutta estää aiheen karkaamista kokonaan uusille urille. (Naz et al. 2022) Tutkija ohjailee haastattelua suunnitelman mukaisesti, mutta ei domi noi liikaa. On tärkeää, että osallistuja saa puhua keskeytyksettä ja tuomitsematta. (Adams & Anantatmula 2010.) Molemmille haastateltaville on esitetty samat kysymykset. Olen jättänyt tilaa haastateltaville kertoa, mitä he itse haluavat sanoa. Keskustelujen edetessä tein tarkentavia lisäkysymyksiä aiheista, joista keskustelimme. Kävimme keskustelut kahden kesken. Olen litteroinut haastattelut äänitallenteiden pohjalta ja tehnyt käännöstyötä melko karkeasti.

Meidän yhteinen kieleemme oli pohjoissaamen kieli. Haastateltavien määrä oli pieni, koska materiaalin läpikäyminen ja kääntäminen saamen kielestä suomen kielelle oli työlästä ja tekstiä tuli paljon.

Saamelaisia koskevan tutkimuksen eettiset ohjeet Suomessa on julkaistu keväällä 2024 sen jälkeen, kun olin jo toteuttanut haastattelut. Asiantuntijoiden koostamien eettisten ohjeiden kirjoittamiseen ovat osallistuneet Lapin, Oulun ja Helsingin yliopistojen saamen- ja alkupe- räiskansatutkimuksesta vastaavat professorit ja apulaisprofessorit sekä kolmen keskeisen saamelaisinstituution eli Saamelaiskäräjien, Saamelaismuseum Siidan ja Saamelaisalueen koulutuskeskuksen (Sogsakk) edustajat. Eettisissä ohjeissa mainitaan gulahallan, joka kuvaa molemminpuolista keskustelua, aktiivista kuuntelua ja keskinäistä ymmärrystä. On tärkeää, että tutkimukseen osallistuvat ymmärtävät ja tietävät mihin ja miten tutkimustietoa käytetään. (Lapin yliopisto 2024.) Haastattelun aikana oli tilanteita, joissa huomasin kysyä haastatelta- valta erikseen, saako tiettyä asiaa kirjoittaa opinnäytetyöhöni. Luohtiperinteen tunteminen ja herkkien asioiden tunnistaminen loi mahdollisesti haastateltaville turvallisen tunteen käydä kanssani vuoropuhelua. Osa luohteihin liittyvistä tiedoista jää minun ja haastateltavien vä- liseksi tiedonvaihdoksi. Olen myös käynyt haastateltavien kanssa jälkeenpäin puhelimessa ja Facebook Messengerissä keskusteluja siitä, mitä työssäni heistä kirjoitan.

2.2 Haastateltavat

Ensimmäinen haastateltavani on Biret Elle Laila, viralliselta nimeltään Laila Somby Sandvik, joka on oppinut joikaamaan äidiltänsä. Hänen äitinsä Biret Elle, on tunnettu taitavana joikaa- jana, joka osasi paljon vanhoja luohteja. Áillohaš otti Biret Ellen mukaan esiintymään ympäri maailmaa. He kävivät muun muassa Kanadassa, useissa Euroopan maissa, Grönlannissa ja Venäjällä. Laila myös tunsí Áillohaksen. Biret Elle opetti Lailalle luohteja ja kertoi hänelle niistä. Luohtit eivät ole heidän kummankaan tekemiä, vaan ne opittu yhteisössä muilta suulli- sena perinteenä. Luohtien jakaminen takaisin omalle yhteisölle on ollut Lailalle tärkeää. Haastateltava on iältään 82-vuotias ja asuu Beskenjárggassa Norjan Kaarasjoella. (Somby Sandvik 2024.)

Toinen haastateltavistani on Åsa Márget Anti. Hänen saamenimensä on Golle Gáddjá Ovlá Nillá Márget Jon Márget. Åsa Márget kertoo, että hän on oppinut joikaamaan kotona sukulaistensa kanssa, salaa vanhemmiltaan, koska lestadiolaisessa kodissa ei saanut joikata. Hänen vanhempiensa mielestä joikata kuului vain tunturissa. Åsa Márget on joikuopettaja ja artisti, joka hän tietää myös paljon saamelaisuuista Pohjois-Norjassa ja -Suomessa. Åsa Márget on asunut myös Utsjoella yli kymmenen vuotta ja haastatellut perinteenkantajia vuosien varrella molemmin puolin Saamenmaata. Tällä hetkellä hän asuu Länsi-Finnmarkissa, Sievjun saarella Hammerfestin kunnassa, Merisaamenmaan rannikolla. Hän on 49-vuotias. (Anti 2024.)

Haastattelutapaaminen Antin kanssa sovittiin melko spontaanisti ja nopealla aikataululla. Anti oli käymässä Sirmassa (noin 20 kilometriä kotoani Utsjoelta) tarkoituksenaan savustaa kodassa poronlihaa illalla. Sovimme, että autan häntä siinä ja teemme samalla haastattelua. Kannoimme kodalle pajunoksia, ripustimme lihoja kodan yläosaan ja Anti sytytti pienen nuotion. Savustuksen aikana istuimme hangella kodan ulkopuolella porontaljan päällä, otsalampun päällä ja kävimme läpi Joikuja-albumin luohteja. Välillä haastattelu keskeytyi, kun piti tarkistaa, että nuotio palaa sopivalla liekillä tai pidimme evästauon. Olin varautunut haastatteluun lämpimällä vaatetuksella ja oli hienoa, että tietokoneen ja puhelimen akut kestivät, vaikka ulkona oli jonkin verran pakkasta.

3 SAAMELAISET VOKAALIMUSIIKKIPERINTEET SUOMESSA

Suomessa puhutaan kolmea saamen kieltä, jotka ovat koltansaame, inarinsaame ja pohjoissaame. Pohjoissaamenkielisten saamelaisten vokaalimusiikkiperinnettä kutsutaan luotiksi. Luhtin sisällä voidaan puhua myös luhtimurteista (Hirvasvuopio-Laiti 2008, 41). Pohjoissaamen kielessäkin on erilaisia murteita. Käytän sanaa luhti joiun sijaan, sillä sana 'joiku' on peräisin saamen kielen verbistä 'juoigat', joikata joku tai jokin (Hirvasvuopio-Laiti 2008). Luhti (pohjoissaame), livđe (inarinsaame) ja leu'dd (koltansaame) nimitystä käytetään yksittäisestä kappaleesta. Jouste (2006) kirjoittaa, että inarinsaamelaiseen musiikkiperinteeseen on vaikuttanut pohjoissaamelainen itäinen tyyli, jossa on pehmeä ja rauhallinen äänenkäyttö. Livđe ja luhti muistuttavat enemmän toisiaan, kun taas koltansaamelaisten leu'ddissa on omia erityispiirteitään. Koltansaamelailla on esimerkiksi itkuperinnettä ja katrillitansseja (Jouste 2006, 299–301). Syvennyn kuitenkin tässä opinnäytetyössä pohjoissaamen kieliryhmän vokaalimusiikkiperinteeseen luhtiin, koska kuulun itse tähän kieli- ja perinnesäveltäjäryhmään.

3.1 Kulttuuriperinteen siirtäminen

Saamelainen vokaalimusiikki on ikivanhaa perintöä, joka on siirtynyt sukupolvelta toiselle suullisesti. Perinteisesti joikaaminen ja siihen liittyvät ilmeet ja eleet, luhti, äänenkäyttö, äidinkieli, opittiin omassa perheessä suvun jäseniltä. Tavallisesti kotiympäristössä ja perinteisten töiden lomassa joikattiin, ja siellä luhtit myös luonnollisesti opittiin. Sosiaaliset kohtaamiset sukulaisten tai kylän ihmisten kanssa olivat myös tilanteita, joissa toisia joikattiin. Luhtin kautta myös tutustuttiin uusiin ihmisiin esimerkiksi markkinoilla. Perinteisen tavan mukaan vanhemmat tai muu suvun jäsen laittoi lapselle oman luhtin. Luhti vahvistaa identiteettiä ja lujittaa yhteenkuuluvuutta sukuun. (Jouste & Pirttijärvi 2007, 121.) Saameksi sanotaan usein, että luhti laitetaan jollekin (Gaup 1995, 75).

Ajattelen niin, että minulla on kaksi äidinkieltä: suomi ja pohjoissaame. Saamen kieltä en ole puhunut aktiivisesti lapsuudessa ja nuoruudessa, vaan vasta nuorena aikuisena tietoisesti valitsemalla. Tein töitä noin kymmenen vuotta saamenkielisessä varhaiskasvatuksessa lastenhoitajana. Silloin aloin käyttämään saamen kieltä päivittäin. Olen jälkeenpäin pohtinut, että

saamen kielen osaaminen on ollut ehdoton taito tutkiessa ja opetellessa luohteja. Muistan yhden joikaajan sanoneen, että jos sinä et löydä suvustasi luohteja, sinä löydät ne saamen kielestä ja alueesi murteesta. Näen asian niin, että saamen kieli, tarinankerronta ja luohiti kulkevat käsi kädessä. Ne kaikki tukevat toisiaan, jos yksi linkki katkeaa, se köyhdyttää muita.

Koen, että suvussani luohitiperinteen katoaminen on ollut niin sanotusti hiuskarvan varassa. Aloittaessani opinnot Sámi musihkkaakademijassa 2016 aloin useiden saamelaiden perinteenkantajien vierailujen kautta ymmärtämään syvällisemmin luohitiperinnettämme ja sen ajattelutapaa. Suurin osa koulutuksen vierailijoista oli saamelaisalueilta Pohjois-Norjasta. Aloitin opintojeni aikana tutkimaan, löytyisikö suvustani luohteja. Löysin lopulta suvun luohiteja sen verran, että sain koottua niistä toisen asteen muusikon tutkintoni näyttökonsertin ohjelman.

Aloittaessa etsintöjä käännyin ensimmäisenä isäni puoleen. Hän sanoi, ettei suvussamme ole kukaan joikannut koskaan, eikä meidän suvussamme ole luohteja. Haastatellessani muita sukulaisia aloin saada vinkkejä, kuka sukuni luohiteista osaisi kertoa ja mistä niitä voisin löytää. Silloin tapasin ensimmäisen kerran toisen haastateltavani Laila Somby Sandvikin. Kokeilin onneani ja soitin hänelle Facebookin Messengerin kautta. Kerroin tutkimuksistani, eikä mennyt pitkään, kun hän jo joikasi minulle mummoni siskon luohitin. Hän kertoi minulle myös kahdesta joikaajasta, Dagny Biti Green ja Berit Nordblund, jotka ovat julkaisseet äänitteillä suvuilleni kuuluvia henkilöluohiteja. Löysin henkilöluohiteja lopulta monesta eri paikasta: arkistonauhoilta, Armas Launiksen Tunturisävelmiä etsimässä -kirjasta (2004) ja äänitejulkaisuilta. Sukututkimus oli merkittävä osa työtäni. Päätökonserttiini laitoin lisäksi kaksi uutta luohitua, toisen isälleni ja toisen pojalleni. Voi siis sanoa, että laittamieni luohitien parissa tekemäni työn tuloksena suvussani luohitiperinne ei ole katkennut. Oppimispolkuni on ollut kuitenkin perinteisestä tavasta poikkeava, sillä perinteen opetteleminen on tapahtunut koulutushankkeen kautta.

Tiedän perheitä ja sukuja, joissa saamelainen vokaalimusiikkiperinne elää edelleen suullisena perinteenä. Saamelaisyhdistykset ja erilaiset projektit ovat ajoittain mahdollistaneet joikaamisen oppimista ja opettamista pohjoisessa sellaisille ihmisille, joiden suvussa perinne on katkennut. Koulussa ja varhaiskasvatuksessa joikaamista on, mikäli opettaja itse on saamelainen ja häntä kiinnostaa käyttää sitä opetuksessa. Vierailevat resurssiopettajat, käyvät sa-

tunnaisesti lasten ja nuorten luona kouluissa ja päiväkodeissa. Säännöllistä opetusta ei Suomessa ole. Olen jälkeinpäin vasta ymmärtänyt, miten suuri rikkaus luhti on. Mitä enemmän olen saanut siitä tietoa, sitä enemmän osaan arvostaa luhtiperinnettä. Minua on monesti aivan harmittanut, että miksi en ole luhteista aiemmin välittänyt. Mutta miten voi välittää sellaisesta, josta ei juuri mitään tiedä?

3.2 Luhti

Áillohaš kuvailee joikaamista saamelaisten kansanmusiikiksi, vapaaksi ja sellaiseksi, että siinä voi tehdä melkein mitä vain. Hän sanoo luhtia ympyrän muotoiseksi, sitä voi jatkaa niin kauan kuin haluaa, eikä sillä ei ole alkua eikä loppua. (Valkeapää 1972.) Yleensä ne ovat olleet eläimen, ihmisen tai paikan luhteja. Määrällisesti eniten on henkilöluhteja (Jouste 2006, 281). Kohdetta kuvataan kokonaisvaltaisesti rytmiiä, tempoa ja melodiaa käyttäen. Sanojakin käytetään, mutta aina niitä ei tarvitse olla. Armas Launis sanoo luhtin olevan musiikillinen valokuva. Vanha sanonta on ”saamelainen ei joikaa jostakin, hän joikaa jonkun”. Kohde joikataan omasta perspektiivistä ja suurella sydämellä: ihaillen, ivailen, kadehtien, säälien, pelolla tai mikä tarve kulloinkin on. Luhtilla on useita erilaisia käyttötarkoituksia, niitä on käytetty myös muun muassa petojen karkottamiseen poronhoitotöissä tokkaa paimennettaessa. (Lehtola 2008, 269–270.)

Haastattelussa Somby Sandvik (2024) kertoo, että hän toivoisi ihmisten oppivan tunnistamaan luhtin ominaispiirteitä, mikä sen taustalla on. Minkälaisia eroja ajattelutavassa on laulun ja luhtin välillä.

Kun joikaat yhden vaaran(tunturin), et sinä joikaa vaarasta, kaikenlaisista vaaroista, sinä joikaat juuri sen vaaran, joen, järven tai mikä se onkaan. Se on juuri sen järven luhti. Lauluun verrattuna on kukkia, kaikenlaisia. Kaikenlaiset ruusut tai keltaiset kukat, se ei ole vain yksi kukka, kuten luhtissa on. Minä kyllä sanoisin, että se on meidän hengellisyyttä myös. Ja hengellisyyttä me pidetään arvossa ja me niin, hallitaan se, ettei pilata eikä sotketa... Luhti on tärkeää minulle. ja se on osa minun lapsuutta ja nuoruutta ja minun elämää. Minä muistelen ihmisiä luhteilla. Se on minun kulttuuriperinne, tapa jolla omaa kulttuuria harjoitan ja kunnioitan. (Somby Sandvik 2024.)

Joikaaminen liittyy saamelaiseen ajattelutapaan, että esivanhemmat ovat jatkuvasti läsnä. 'Aika' on kuin kehä, jossa voi liikkua edestakaisin. (Lehtola 2008, 270.) Joikatessani esivanhempien luohteja koin itsekini kuin olisin sekä nykyhetkessä että menneessä ajassa. Aivan kuin olisin päässyt kurkistamaan nykyisen ja menneen ajan välisestä aidasta, jossa on reikiä. Lopulta koko veräjä oli auki. Luohti on mielestäni kuin pakattu musiikillinen tiedosto, jonka aukaisemalla saa erilaista tietoa. Näen, että siellä tiedoston sisällä on muun muassa henkilön valokuva, videoita sekä muita luohtien kohteen elämään vaikuttaneita henkilöitä ja tekijöitä. Toinen tapa kuvailla tuntemuksiani on miettiä energioiden kautta. Sanoisin, että luohtiin on pakattu kohteen energia, ja kuullessani tai joikatessani kohteen, meidän energiamme yhdistyvät. Minulle tulee tunne, että olen luohtien kautta ikään kuin tavannut sukulaisiani. Tätä kautta olen itse ymmärtänyt sanonnan, että joikatessa et ole yksin. Kohde tulee sillä tavalla läsnä olevaksi.

Kysyin Antilta (2024), mitä luohti hänelle merkitsee, ja hän kertoo, että on vaikea löytää sanoja kuvaamaan sitä. ”Se on iloa, intoa, sellainen hyvä ystävä. Voit kirjoittaa otsikoksi vaikka, että se on kaikki.”

3.3 Uskonto ja luohti

Áillohaš kertoo, että aloittaessaan joikaamaan nuorena saamelaiset pitivät sitä outona, koska joikaaminen oli syntistä, pirun ääni ihmisessä. Uskonto on ollut voimakasta pohjoisessa tietyillä alueilla. (YLE 1972). Lars Levi Laestadiuksen mukaan saamelaiset oppivat joikaamaan pirulta. Saamelaisten harjoittama muinaisuskonto tuhottiin. Muinaisuskonnon harjoittamiseen käytetyt noitarummut lähes hävitettiin. Rummun käyttö ja siihen liittyvä joikaaminen kiellettiin. ”Noituudesta” saattoi 1600-luvulta lähtien seurata kuolemantuomio lähes 200 vuoden ajan. Joikaamiseen liittyvä vahva me-henkinen maailmankuva oli este kristinuskon levittämiselle, siksi se haluttiin kadottaa. Joikaaminen oli yksi saamelaisen identiteetin kulmakivistä, ja luterilaiset papit huomasivat sen. (Lehtola 2008, 271.)

Osa saamelaisista paheksuu joikaamista vielä tänä päivänäkin. Saamelainen vokaaliperinne on silti kuin ihmeen kaupalla säilynyt, mutta sen luonnollinen siirtyminen on hyvin monessa suvussa katkennut, varsinkin täällä Pohjois-Suomessa. Itsellenikin on muisto lapsuudesta,

kun koulun järjestämän juhlatilaisuuden aikana muutama vanhempi henkilö poistui juhlatilaisuudesta kuulleessaan perinteistä joikaamista. Viimeksi tänä keväänä 2024 uutisoitiin, etteivät Karigasniemen lapset saaneet joikata kylänsä kirkossa (Paltto & Länsman 2024). Tiukassa ovat siis luterilaisen uskonnon ja erityisesti lestadiolaisen herätysliikkeen opit edelleen.

Saamelaisilla on ollut myös muinaisluohteja, mutta syvällisempi tieto ja oppi ovat kadonneet. Jäljelle on jäänyt muun muassa kirkkoherra Jaakko Fellmanin ylös kirjoittamia sanoituksia eeppeistä luohteista Utsjoelta ja Sodankylästä 1800-luvun alussa. (Lehtola 2008, 270–271.) Lehtola (2015, 169) kirjoittaa, että luohtissa on säilynyt kapinallisuus: ”Saamelaistutkija Harald Gaskin mukaan esimerkiksi 1800-luvun eepiset joiut sisälsivät selviä poliittisia kannanottoja, mutta pinnanalaisesti. Esimerkiksi ’Varas ja noita’ -joiku toimi kahdella tasolla niin, että saamelainen yleisö ymmärsi sisällön toisella tavalla kuin ulkopuoliset, esimerkiksi papit ja tutkijat.”

3.4 Henkilöluohti

Kun ei kerro kenen luohti on, se myös kertoo siitä, ettei tunne luohtin ominaisuutta niin hyvin. Katsos kun suurin osa luohteista on henkilöluohteja. Sehän se oli tärkeintä menneisyydessä, kuka omisti luohtin. Se oli se, kenelle se oli joikattu se luohti. Se oli hänen luohti, ja vielä se, että kaikista kristityimmät, vanhurskaat, ne suuttuivat, jos jollekin muulle joikattiin hänen luohti, vaikka he eivät itse suvainneet joikata, mutta että hänen luohtia ei saa joikata muille. Luohti oli niin henkilökohtainen ja kun et kerro, kenen luohti on, niin sinä et silloin tunne luohtin perinteistä ajattelutapaa. Luohti on niin henkilökohtainen, ettei sitä halua jakaa muille. Ne rakastavat omaa luohtia, se on enemmän henkilökohtainen kuin nimi. Voi olla esimerkiksi montaa Lauraa.” (Somby Sandvik 2024.)

Perinteisen saamelaisen tavan mukaan luohteja on laitettu perheen ja suvun sisällä aina uudelle jäsenelle. Läheiset ihmiset tietenkin tuntevat luohtin kohteen parhaiten. Se on tietyllä tavalla sama asia kuin olisi saanut hyvin arvokkaan lahjan itselle tärkeältä henkilöltä tai henkilöltä. Tällainen lahja, joka ei ole materiaa, tekee siitä minun mielestäni todella arvokkaan. Näen asian niin, että kyse on rakkaudesta ja kunnioituksesta. Siksi se on tärkeä ja henkinen voimavara. Somby Sandvik (2024) kertoi, että joistakin luohteista voi kuulla, kenen sukuun luohti kuuluu. Uusia luohteja voidaan tehdä aiempien sukuluohtien pohjalta, esimerkiksi uusissa käytetään jotain vanhan luohtin osaa tai muuta ominaisuutta.

Varsinkin entisajan luhteista kuulee hyvin nopeasti alue-erot. Maailmahan ei ollut siihen aikaan niin laaja. Ne, jotka tekivät luhteja, sinä kuulet, jos se on jonkun perheen luhti. Ei ne olleet samanlaisia, mutta sen kuulee, että kuuluu siihen sukuun tai perheeseen. Kun ne olivat ottaneet... ja oli tavallista, että otetaan vaikkapa isän luhtista pojalle, sovitetaan. Luhtin pitää sopia ihmisen luonteelle, liikkeille, miten he liikkuvat. Ei sitä voi vain ottaa, vaan se pitää sopia. (Somby Sandvik 2024)

Kautokeinolainen joikaaja, Ánte Mihkkal Gaup (1995,10) myös kirjoittaa, että uusia luhteja on helpompi laittaa, kun tietää mihin sukuun ja joikumurteeseen henkilö kuuluu.

Haastattelussa nousi esiin joikaamisen erilaisia käyttötarkoituksia, ja yksi niistä on kommunikointi. Mitä tämä käytännössä tarkoittaa on, että tavatessa luhti joikataan kohteelle, joka sen omistaa. Somby Sandvik (2024) kokee tärkeäksi, että joikatessa esimerkiksi henkilöluhtia, paikalla täytyy olla läsnä joku, kehen luhti liittyy. ”On monia (henkilöitä) Kaarasjoella, jos minä osaan niitä luhteja niin minä joikaan heidät hyräillen. Se on vapaaehtoista, se on myös tapa tervehtiä, voin sillä tavalla toivottaa hyvää päivää.”

Haastateltavat osaavat paljon vanhoja luhteja, ja molemmat ovat kulkeneet muun muassa päiväkodeissa joikaamassa. Somby Sandvik kertoi, että hänestä on tärkeää ottaa sellaisia luhteja, jotka ovat joidenkin läsnä olevien lasten sukulaisia tai esivanhempia. Yhteys luhtin kohteen ja läsnä olevien henkilöiden välillä on ollut yksi merkityksellinen osa vokaalimusiikkiperinnettä. Somby Sandvik (2024) sanoo ajattelevan, että erityisesti sukujen luhtit tulee opettaa eteenpäin, muuten ne katoavat.

3.5 Dájahusat

Saamelaiseen vokaalimusiikkiperinteeseen on kuulunut myös dájahusat, ne ovat sanoituksia sovitettuna luhtiin. Sanoitukset ovat olleet monesti viitteellisiä, ja siksi niiden tarkoitusten ymmärtäminen ilman kulttuurin sisäistä tuntemista on ulkopuoliselle haastavaa, ellei jopa mahdotonta (Näkkäläjärvi 2004, 12). Olen sukuni luhtien kautta huomannut, että sanoituksissa voidaan viitata esimerkiksi henkilön luonteeseen tai johonkin merkittävään tapahtumaan hänen elämässään. Áillohaš kuvailee luhtien sanoitusten olleen saamelaisten ikäikaista runoutta (Valkeapää 1972).

Haastattelussa Somby Sandvik (2024) mainitsee, kuinka hän edelleen mielellään kuuntelee vanhojen luhtien sanoituksia, koska niissä on hienosti kuvailtu asioita muutamalla sanalla.

Se on niin... korkeatasoista runoutta, eivätkä he olleet oppineet missään, ne eivät olleet kouluja käyneet ja oppineet... ne osasivat kuvailla... ja niitä oli monenlaisia. Ne olivat jotkin sanoitukset kuin historiaa... jossa muistellaan hyvin suoraan. Mutta olivat myös ne sanoitukset, mitkä minusta on hyvin somia, ovat ne, joissa kuvaillaan ja viitataan. Ja sinä voit istua ja miettiä mitähän ne tarkoittavat ja mitähän ne ajattelivat ja miten se oli... hyvin paljon niissä vanhoissa dájahuk-sissa käytettiin luontoa, ja niinhän myös Áillohaš käyttää hyvin paljon sitä... niitä on hyvin paljon semmoisia... voit luonnon sanonnoilla kuvailla ihmistä hyvin paljon ja kauniisti. Niin. se on... minun mielestäni...no, arvostan entisajan saamelaisia, kun ne pystyivät niin kauniisti. (Somby Sandvik 2024.)

Anti (2024) kertoo myös, että jollekin ihmiselle saatetaan joikata jonkun toisen luohiti, jos se sopii hänen tilanteeseensa sanoitusten puolesta. Sillä tavalla joku saattaa myös luulla, että se on nyt hänen luohitinsa, kun se hänelle joikattiin. Minullekin on joikattu toisen henkilön luohiti sellaisessa tilanteessa, kun olin hieman allapäin. Vanhempi herrasmies joikasi minulle luohitin, jossa kovasti kehuttiin, ja niin minulle tuli parempi mieli. En kyllä itse ajatellut, että se luohiti olisi minun, koska tiesin luohitin olevan minuakin vanhempi.

Luohtisanoitusten käyttäminen on tietyllä tapaa vapaata ja siihen vaikuttaa joikaajan suhde kohteeseen. Somby Sandvik (2024) kertoo, että sanoitusten käytöllä on oma historia.

..tietenkin se on myös yksi osa luohitin historiaa, se on sen arvossa, jos mietit suomen tunnettua... no... säveltäjää, runon kirjoittajaa, sinä et muuta heidän tekstejensä. Näetkö sinä et tarvitse sanoituksia, voit antaa niiden olla, voit ottaa jonkun osan pois. Hyvin usein noiden vanhojen luohitien kanssa, olivat... nuoruuden sanoituksia, sitten tulivat aikuisen ihmisen dájahusat, ja joillekin aivan sinne vanhuuteen saakka. Se juuri se improvisointi myös. Kaikkia sanoituksia ei tarvitse joikata, kuten laulussa ja virsissä on tietty säkeistöt, jotka pitää laulaa. (Somby Sandvik 2024.)

Monilla saamelaisilla on tähän päivään saakka säilynyt saamelainen kutsumanimi. Erilaisia nimiä voi valintansa mukaan käyttää riippuen siitä, minkä suvun haluaa tuoda eri tilanteissa esiin. Useimmiten saamelaisnimi muodostuu oman kutsumanimen lisäksi saamelaisvanhemman ja isovanhemman käyttönimien yhdistämisestä. Jokainen voi lisätä esivanhempien nimiä saamelaisnimeensä niin paljon kuin haluaa, sukulinjan säilyttäen. Minä tykkään käyttää nimeä Gáva-Áslat Laura, eli Kaavasta (tietty paikka Tenojoen varrella) kotoisin olevan Aslakin tytär Laura. Nimeni kertoo muille saamelaisille nopeasti, että olen Utsjoelta, ja monet tunnistavat nimen tulevan isosisäni kautta, joka asui Kaavassa. Karigasniemen ja Kaarasjoen alueella saamelaiset tunnistaisivat sukuni mahdollisesti paremmin, jos esittelisin itseni isoäitini

Maggan kautta saamelaisnimellä Niilljasaš-Jovvna Mággá Áslat Laura. Magga oli kotoisin Karigasniemeltä. Käytän saamelaisnimeäni usein esiteltäessä itseni jollekin.

Saamelaisen nimen kautta voi saada erilaista tietoa henkilöstä esimerkiksi mihin sukuun kuuluu, mistä on kotoisin tai minkä ammatin harjoittaja henkilö on. Saamelaista nimeä käytetään usein myös luochtissa, se saattaa joskus olla melodian ainoa dájahus, koska omistajuus on tärkeää. Uskon, että luochti on ollut yksi tehokas keino muistaa eri sukuja, ja tätäkin kautta saamelaisten tietoisuus siitä, kuka on saamelainen, on hyvin säilynyt. Luochtien kautta hahmotan ja muistan itsekin paremmin sukupuuni. Sukutietämys on ollut tärkeää aina, ja edelleen se on yksi suosituimpia keskustelunaiheita saamelaisten kesken.

Olen kuullut sukulaisilta tarkkoja kuvauksia ja tarinoita edesmenneistä esivanhemmista ja muista sukulaisistani. Näiden tarinoiden kautta luochtien sanoitukset ovat avautuneet minulle selkeämmiksi ja kokonaiskuva luochtin kohteesta tarkentunut. Tunnistan, minkälaisia sanoja voin ja haluan milloinkin käyttää erilaisissa tilaisuuksissa. Luochtien sanoitusten ja tarinoiden kautta pystyn eläytymään tapahtumaketjuihin, joita henkilön elämässä on tapahtunut. Vanhimmat tarinat ovat viiden sukupolven takaa ennen minua. Luochtin voima säilyttää tarinoita ja erilaista tietoa on edelleen häkellyttävää. Kun miettii esimerkiksi Kalevalaa, se on myös kirjoitettu runolaulujen pohjalta. Tarinat ovat eläneet laulujen matkassa.

4 NILS-ASLAK VALKEAPÄÄ

Áillohaš syntyi poronhoitajaperheeseen 23. maaliskuuta 1943. Nils-Aslak kasvoi kolmen valtakunnan (Suomi, Norja ja Ruotsi) rajan lähetyvillä. Suurimman osan elämästään hän asui Suomen puolen saamelaisalueella Kaaresuvannossa. Poromiehen ammatin harjoittajaa hänestä ei tullut, koska hänestä eläinten tappaminen oli epämiellyttävää. (Finborud & Holm 2020, 13.)

Áillohaš oli jo hyvin nuorena innostunut opiskelemaan musiikkia. Käydessä saamelaisten kristillistä kansanopistoa vuosina 1959–60, hän sai yksityistä taideopetusta. Eljas Kytömäki, joka oli suomalainen koulun rehtori, opetti Áillohakselle vesivärimaalausta, valokuvausta ja kuvien kehittämistä. Eliaksen vaimo opetti hänelle yksinlaulua sekä harmonin soittoa. Poliittisen heräämisen Áillohaš koki Inarissa 1959, jolloin hänet valittiin Sámi Nuorak -johtokunnan jäseneksi. Tätä kautta hän tutustui uusiin ihmisiin, jotka kannustivat häntä kirjoittamiseen. Áillohaš osallistui valtioiden väliseen kirjoituskilpailuun ja voitti sen 1961. Tätä ennen hän oli julkaissut kirjoituksiaan lehdissä. (Aikio 2020, 82.)

Vuonna 1960 Áillohaš aloitti kuusi vuotta kestäneen kansakoulun opettajatutkinnon suorittamisen Kemijärvellä. Siellä hän oppi muun muassa kitaransoittoa, klassista kirjallisuutta ja laulua. (Finborud & Holm 2020, 13.) Musiikkiopintoihin sisältyi yksin- ja kuorolaulua sekä esiintymistä. Näiden lisäksi hän lauloi myös kvartetissa sekä kirkossa. Pääsiäisenä 1961 Áillohaš oli Kautokeinosssa, ja siellä hänellä heräsi halu oppia joikaamaan. Kuuluisa joikaaja Duvvá sekä Buljon perheen nuoret alkoivat opettamaan häntä. Opettajan koulutuksen ensimmäisen vuoden päättäjäisissä Áillohaš rohkeni haastaa musiikinlehtoria ja joikasi juhlatilaisuudessa. (Finborud & Holm 2020, 82–83.) Valmistuttuaan kansakoulun opettajaksi hän sai erikseen pätevyyden opettaa musiikkia ja liikuntaa (Finborud & Holm 2020, 82). Opettajana hän ei kuitenkaan halunnut toimia. Kuvataide, kirjallisuus ja musiikki vetivät häntä puoleensa. (Finborud & Holm 2020, 13.)

Áillohaksella oli jo nuorena laaja ystäväpiiri eri taidekentän alueilta. Opettajankoulutuksessa hän innostui myös valokuvaamisesta ja hänestä tuli kuvausyhdistyksen johtaja. Yhdistyksellä oli videokamera, jolla hän kuvasi ensimmäisen filminsä 19-vuotiaana. Hän kirjoitti artikkeleita,

kirja-arvosteluja ja saamelaisiin liittyviä asioita erilaisiin lehtiin, joita luettiin myös koko Suomen alueella. (Finborud & Holm 2020, 83.)

Nils Aslak Valkeapäästä tuli Joikuja-albumin (1986) myötä tunnettu Suomessa ja saamelaisen keskuudessa. Levyllä luoti on ensimmäistä kertaa yhdistetty kitaran, rumpujen ja syntetisaattorin kanssa. Uudenaikaista musiikkia alettiin esittää radiossa sekä esiintymislavoilla. (Finborud & Holm 2020, 13.) Aiemmin luotia oli käytetty vain yksityistilanteissa. Áillohaš omien sanojensa mukaan aloitti joikaamaan nuorena poikana. Kaikki eivät häntä saamelaisen keskuudessa hyväksyneet, mutta myöhemmin tilanne kyllä muuttui (Valkeapää 1972). Klassisen laulun äänenkäyttötapa kuuluu levyllä, ja se oli yksi asia, josta saamelaisten keskuudessa häntä kritisoitiin - sitä ei pidetty joikaamisena. Myös instrumenttien yhdistämistä joikaamiseen kritisoitiin.

Áillohaš (1968) itse kirjoittaa vinyylilevyn mukana olleessa esitteessä, että hänen tyylistään on käytetty ilmaisua ”moderni joiku”. Hänen oli aluksi vaikea hyväksyä nimitystä, koska hän ei ole luotteja suoranaisesti muuttanut, ja ne ovat edelleen tunnistettavissa. Hän kertoo kokeneensa joikaamisen kanssa kaksi kriisikautta. Hän kirjoittaa kriisikausistaan:

Ensimmäinen tuli uskovaisten taholta: heidän mielestään joikaaminen on syntiä. Toinen tuli nationalistis-romanttikkojen taholta: heidän mukaansa minä olin vääräntänyt puhtaan joiun. Kun minulla ei ole mitään halua olla tekemisissä sen enempiä synnillisen kuin puhtaankaan joiun kanssa, on moderni joiku siinä mielessä varsin hyvä nimi. Ja itse asiassa, olenhan tuki muuttanut joikuja: esiintymisessä improvisoinnista on ollut pakko tinkiä, sanat ovat kiteytyneet ja esiintymistilanne on muuttunut. (Valkeapää 1968.)

Albumilla on yhteensä 22 luotia. Haastattelujen, tutkimusten ja oman kokemukseni pohjalta on tullut ilmi, että monet luotit Joikuja-albumissa ovat Tenojokivarren alueelta ja sen läheisyydestä Suomen ja Norjan puolelta. Kaikkien luotien kohdetta tässä tutkimuksessa ei löydetty. Yksi luoti oli Varanginvuonon alueelta ja yhtä luotia haastattelussa epäiltiin Enontekiön alueen luotiksi. Áillohaš joikasi sen ilman sanoituksia. Se oli merkitty albumiin nimellä ’Joiku, ei sanoja’. Sellaisten luotien omistajaa tai aluetta on haasteellisempi tunnistaa, joissa ei ole sanoja, varsinkin, jos kyseessä on vanha luoti.

Albumilla oli toinenkin luoti, joka oli merkitty nimellä ’Ei sanoja’. En tiedä, missä vaiheessa tätä luotia alettiin kutsumaan tuulen luotiksi. Olen itsekin tätä joikannut opiskellessani Sámi

musihkaakademijassa vuosina 2019–2020. Myöhemmin Kati Eriksen pyysi minua joikamaan tämän luohtin hänen Ruoktojojha -dokumenttinsa (2023) johdannossa. Jälkeenpäin sain kuulla, että se on henkilöluohti, ja kuuluu Buljon sukuun. Helpointa oli löytää sellaisten luohtien omistajat tai alueet, joissa nimi ja suku tulee esiin. Näitä olivat Tudda Per Magga, Inkunan poika ja Oula. Olen valinnut viisi Joikuja-albumin luohtia, joita tässä tutkimuksessa käsittelem enemmän erikseen.

4.1 Kaksikymmentäyhdeksän lannantyttöä

Joikuja-albumissa Kaksikymmentäyhdeksän lannantyttöä -niminen kappale on alun perin Kaarasjokelaisen Ole Nilsen Vuolabin luohti. Vuolab on syntynyt vuonna 1916 (Solbakk & Vuolab 2001, 760). Olen saanut arkistonauhan aikoinaan Tromssan yliopistolta (2020) Norjan puolelta, kun olin etsimässä sukuni luohteja. Arkistonauha oli nimetty hänen saamenimensä mukaisesti Ovlá Nillá Ovlá. Haastateltavat myös tunnistivat tämän melodian ja tiesivät, kuka tämän luohtin omistaa. Arkistonauhan sanoituksina käytetään ainoastaan kohteen omistajan saamenkielistä kutsumanimeä.

Áillohaksen versiosta ovat useat artistit tehneet omia versioitaan. Olen itsekin tätä luohtia joikannut koulussa saamelaisnuorten taidetapahtumaa varten, mutta en usko, että meistä kukaan ymmärsi sen olevan henkilöluohti. Syy johtuu siitä, että Áillohaš käytti uusia sanoituksia. Sanojen kautta koin luohtin olleen kunnianosoitus saamelaisnaisille. Sanoissa sanotaan muun muassa, että saa olla 29 lannantyttöä (ei-saamelaista neitoa), ennen kuin se vastaa yhtä saamelaisnaista. Kun kuulin tämän luohtin olevan miehen, sanoitukset eivät enää sopineet yhteen. Haastatteluissa ei käynyt ilmi sitä, kuka sanat oli keksinyt, mutta mahdollisesti Áillohaš.

Luohtin henkilökohtaisuuden vuoksi tämä luohti on hyvä esimerkki siitä, että kaikki ihmiset Kaarasjoella eivät pitäneet sitä, että luohti oli muutettu. Uudet sanoitukset muuttivat kyseisen luohtin merkitystä. Somby Sandvik (2024) kertoo haastattelussa, että hän ajattelee Áillohaksella käyneen vahinko tämän luohtin kanssa, minkä tämä kyllä saa anteeksi. Todennäköisesti Áillohaš ei täysin ymmärtänyt luohtin yhtä tärkeää ominaisuutta. Áillohaš sanookin haastattelussa vuonna 1972, että luohtissa voi tehdä melkein mitä vain. Hän käyttää sanaa melkein,

eli hän on tietoinen, että luohdin muuttamisella on myös rajat. Luulen, että Áillohaksella ei ollut vielä tässä uran alkuvaiheessa niin voimakasta yhteyttä luohdin kohteeseen tai kohteen yhteisöön. Haastattelussa korostui, ettei hän varmastikaan tehnyt tätä pahantahtoisesti.

Minä ajattelen niin että hän oli justiin, runoilija, sátneduojár (sanaseppä), tietenkin. Tämä on yksi esimerkki, että hän ei välttämättä tuntenut luohdin ominaispiirrettä... Minä valitsin ajatella niin... Mutta voi olla myös niin, että hän ajatteli, että luohdin voi vain muuttaa... ja siitä syntyi naisihmisen dájahusat. Minä ajattelen, että se kuvaa naista, kun sanotaan "luonnonkaunis...", koska et sinä miehestä niin sanoita." Sitten kun heräsimme että on kiva joikata niin ei osattu ajatella, että ne ovat henkilöjoikuja. Ei me kaikki osattu ajatella sitä. Monet ovat myös tehneet täällä samoja virheitä. Se johtuu siitä, että luohdi on ollut piilossa, sillä ei ollut arvoa, sitä ylenkatsottiin. Oli kova dáruihtin (norjalaistaminen) saamenmaalla. Erityisesti luohdi, kielen vierellä, sitä yritettiin kadottaa. Ihmiset kuulivat - se on kamalaa, se on syntiä, mutta silti niitä joikattiin piilossa. Saamelaiset olivat tottuneet siihen, ettei uskalla julkisesti. Saamelaiset olivat siinä tilassa, että se ei ollut niin avoin, ei kieltä ja kaikki. Luohdi ei ollut minkään arvoinen. Koulussa opimme norjan lauluja eikä luohiteja ollenkaan. Luokassa emme saaneet puhua saamea ja asuimme asuntolassa. Siellä puhuimme keskenään saamen kieltä, mutta opetuksessa emme saaneet puhua, rohkeimmat saattoivat puhua norjaa, mutta jotkut istuivat koko ajan hiljaa. Minä en oppinut kuin neljän viiden luokan aikana, silloin aloin ymmärtämään. Minä en ollut taitava norjan kielessä, mutta olin rohkea enkä pelännyt virheitä. Minä en tiennyt, että muillakin on niin. Meidän vanhemmillamme oli myös norjankielinen opetus. Saamenkielistä opettajaa ei edes ollut. Ei äitikään ihan hirveästi oppinut. Äiti oppi norjan vasta aikuisena, mutta ei se ollut niin oadjebas (tuttu, turvallinen). Puhui yksinkertaista norjaa. Siihen aikaan luohdi kuului kaikille. (Somby Sandvik 2024.)

Toinen asia, jota olen pohtinut, on se, että Áillohaš kutsui itseään "sáme reangan", saamelaisten rengiksi. Hän oli nuorena mukana politiikassa, oli kantaaottava ja taiteensa kautta nosti poliittisia asioita esiin. Siihen aikaan, kun hän teki Joikuja -albumia, maailmalla alkoi nousta alkuperäiskansojen tietoisuus ja ylpeys omaan kulttuuriin, ja se näkyi vahvasti taidekentällä. Minusta tuntuu, että Áillohaksen aikomus nostattaa saamelaisten omaa identiteettiä oli yksi syy käyttää näitä uusia sanoituksia.

Anti (2024) myös tunnisti luohdin: "Minun mummon veljen luohdi. Sanoitukset tässä on somat, mutta ennen ne ovat olleet erilaiset. On monenlaisia versioita." Anti (2024) myös mainitsi, että on kuullut sanoituksissa käytettävän Ovlla Nillá Olgena. Olgen on lempinimi Uulasta.

4.2 Oula

Oula luhti on Olof Olssen Niittyvuopion. Hänen saamelaisnimensä on Ovlleš Ovllá. Hän on syntynyt vuonna 1845 ja asuinpaikaksensa on kirjoitettu Outakoski (Solbakk & Vuolab 2001, 644). Ovlleš Ovlán luhti on tullut vastaan monissa arkistonauhoissa ja kirjoissa, se on ollut hyvin tunnettu. Somby Sandvik osasi tämän joikata, hän oli äidiltään oppinut tähän luhtiin erilaiset sanat kuin Áillohaksella.

*Ja tämä on sellainen, jota äiti ei olisi koskaan antanut niitä sanoituksia käyttää julkisesti. Kun ne ovat sellaisia negatiivisia, että se oli mukamas varas, että se ihmisten poroja nytki. Näetkös, äidillä oli tapana joikata (Laila joikaa) *Seitsämän poikaa niinkuin seitsämän kynttilänjalkaa* Ei se ole niin mukava niille jälkeläisille, että se oli mukamas, no minä en kyllä tiä oliko varas vai ei ollut. Minun perusajatus on, että luhtilla kunnioitetaan ja nostetaan toista ihmistä, eikä käytetä sanoituksia, jotka halveksivat henkilöä. Yksityisesti ihminen.. ja näin... Mutta mennä julkisesti ja levyille laittaa, se ei ole minun mielestä. Ja se.. Áillohaš ei ollut sellainen, että se olisi tykännyt toiselle ihmiselle ilkeästi, sehän oli sellainen joka nosti ihmisiä. Mutta se kertoo minulle siitä, ettei hän tuntenut luhtia... "Seitsämän poikaa kuin seitsämän kynttilänjalkaa", ja tämä on positiivinen minun mielestäni. Tämä kertoo, kuinka suuri suku, ja paljon jälkeläisiä hänellä. (Somby Sandvik 2024.)*

4.3 Inkunan poika

Inkunan poika tunnetaan Utsjoen alueen luhtina. Hänen vanhempansa kuuluvat Balton ja Westin sukuun. Hänen äitinsä oli Inga West. Inkunan poika on saameksi Inguna gánda, nimitys tulee siis hänen äitinsä kautta. Piera Balton saamenkielinen nimitys on ollut Inggá Per (Somby Sandvik). Piera Balto on lähtöisin Ylä-Tenon alueelta Outakoskelta.

Áillohaksen ollessa opettajakoulutuksessa Kemijärvellä siellä käytettiin Pekka Lukkarin tekemää Lavlagak 2 (1963) -laulukirjaa, jossa oli mukana myös luhteja Tenon ja Utsjoen alueilta. Saamelaiset oppilaat opettelivat joikaamaan näitä luhteja, jotka kirjaan oli merkitty. Ingunan poika oli Lavlagak 2 -kirjasta. (Aikio 2020, 83.) Áillohaš käyttää lähes samoja sanoituksia, joita Lukkari on luhtista kirjoittanut (Lukkari 1963, 119–120). Lapinlasten laulukirjaan (1985, 165) Pieran luhti on nimetty suomeksi: "Inkuna-poika". Suomennos on tehnyt vaikeammaksi ymmärtää, kuka on luhtin kohde.

4.4 Sulan kiviä hän laskeskeli

Sulan kiviä hän laskeskeli luohtista Anti (2024) toteaa seuraavasti: ”Minun äitini vanhempi sisko on tätä minulle joikannut. Hän ei tiennyt joikua. Ajattelin, etten koskaan löydä tätä luohtia. Mutta, kuulin tämän luohtin Suomen arkistoista, Ylen arkistoista. Ei sielläkään sanottu kenen se on.” Anti (2024) löysi puhelimitaan vanhan nauhan haastattelun aikana, jossa hänen tätinsä Káren Márjá Anti joikasi Sulan kiviä hän laskeskeli -luohtia. Nauhalla Káren Márjá Anti, kertoi, että Sula on paikka Jergulin lähellä. Haastattelun aikana Anti spontaanisti päätti soittaa tädilleen kysyäksään tarkempia tietoja. Täti vastasi puheluun ja kertoi: ”Eikös sen kosken nimi ole Sula. Sulan kiviä.. on henkilöluohti, oli siellä, kun kuuli morsiamen kuolemasta.”

*Tämän kyllä tiedän, tämä on Kaarasjoen alueen henkilöluohti. Sula on paikka tuolla lešjoen sisällä yksi hyvä kalastus... hyvä lohipaikka. Kerrotaan että olivat... no silloinhan ei ollut tietä eikä mitään, ja se on varmaan... milloinkohan se on 1900-luvun alussa varmaan. Ihmiset ovat lohenpyynnissä ja sillä lailla yhdessä, ja sitten tulivat ihmiset kyliltä kertomaan morsiamen kuolemasta, nuori mies niin meni joenrannalle ja alkoi kiviä että... *Laila joikaa* yksi kaksi Kolme kolme kaksi yksi. Pian tapahtuman jälkeen mies muutti Amerikkaan ja sinne se sitten kuoli. Tämä on juuri sellainen luohti, mitä käytän usein esimerkkinä sanoituksista, miten muutamalla sanalla kuvataan... Kun tavallisesti ihminen istuu ja kiviä heittelee näin... Se on aika... tunteiden sisällä... Amundsen Hansen, minä luulen se on hänen. Se sopii ajallisesti siihen. Se on myös tietenkin hyvin surullinen luohti... ei ole iloinen. (Somby Sandvik 2024.)*

Minun mielestäni tämän luohtin kohdalla tulee hyvin myös esille se, millä tavalla vaikeita tunteita luohtin kautta voitiin käsitellä. Yhteisön joikuessa tätä jaettiin sitä tuskaa, mikä tällä miehellä oli menettäessään morsiamensa.

4.5 Helkerinmoinen kellonkalke

Haastateltavista molemmat nimesivät Helkerinmoinen kellonkalke –kappaleen Čalkkojen, Länsmanin suvun luohtiksi. Yhtä omistajaa tälle ei löytynyt. Joikuja-albumilla (1986) Áillohaš käyttää saamenkielisiä sanoja, jotka viittaavat poroihin, ja hän joikaa mustista tuntureista. Sanoituksen alku, jota Áillohaš käyttää, on kirjoitettu myös Lapin lasten laulukirjaan (1985, 155) tämän luohtin nimeksi on laitettu Juokse kellokas, ja sen ylänurkkaan on kirjoitettu ’Joiku Inarista’, tämä on kuitenkin Utsjoen alueen luohti, Ala-Tenolta. Mustantunturin alueella poroja

paimentavat yhä edelleenkin Čalkko-Ánden, Antti Länsmanin jälkeläiset. Čalkko-Ánde syntyi vuonna 1862 ja hänen asuinpaikakseen on kirjoitettu Pulmankijärvi (Solbakk & Vuolab 2001, 775).

Antille (2024) tämä luhti oli tuttu. Hän kertoo:

Se on paikka.. Se on tietenkin Čalkkojen luhti.. Ruukavat sanoa, että 'čáhppes Čalkkot'. Čalkot ovat mustia Čalkoja. Iho on tumma, on ruskean väriä. En kyllä tiedä onko juuri sen takia se musta... mustat Čalkkot, vai onko sen takia, että on mustantunturin Čalkot. Mutta ovathan ne tummia. Tiedätkö mikä on gámis, mitä se tarkoittaa. se tarkoittaa sellaista tummaa, ruskeahtavaa.. Čalkot leat gápmasat... Minä kuitenkin luulen tämä luhti kuuluu Čalkoille, kun on Čáhppesduottar (mustatunturi). (Anti 2024.)

Utsjokelainen Samuli Aikio, Luobbal Sammol Sammol (2017) on kirjoittanut Davvisámi báikenamat -kirjan, jossa kerrotaan Pohjois-Saamenmaan alueiden paikkojen nimitysten taustoista. Kirja on kirjoitettu saamen kielellä ja Aikio (2017, 57) kertoo, että Čáhppesduottar (Mustatunturi) tunturialueen nimeä on selitetty sillä, ettei siellä lumi pysy talvisin, jonka seurauksena alue näyttää mustalta.

5 POHDINTA

Áillohaš oli ensimmäinen, joka yhdisti perinteisiin luotteihin soitinsäestystä ja julkaisi niitä levyllä. On ymmärrettävää, että luottien nimien merkitseminen oli jäänyt pois, koska ei ollut vakiintunutta tapakäytäntöä tämän suhteen. Áillohaksella kävi vahinkoja myös sanoitusten suhteen, koska hän ei välttämättä tuntenut luottien monitasoista maailmaa ominaispiirteineen. Seuraavalla albumilla ”Juoigamat” (1972), Áillohaksella on mukana muitakin joikaajia, ja luottit on joikattu ilman instrumentteja. Luottit oli myös merkitty omistajuuden mukaan. Somby Sandvikin (2024) jakaessa tietojaan haastattelussa korostui useita kertoja, että Somby Sandvik arvostaa suuresti Áillohaksen työtä, ja hän on sitä mieltä, että Áillohaš ansaitsee kaiken kunnian, minkä on saanut. Áillohaš on tehnyt saamelaisien hyväksi paljon asioita ja saanut nostettua saamelaiset suuremman yleisön tietoisuuteen. Áillohaksen (1978) laittama *Sámi eatnan duoddariid*, on valittu viralliseksi saamen kansallisluottiksi Pohjoismaiden saamelaisneuvostossa (Saamelaisneuvosto 2023). Tutkiessani Áillohaksen työtä, minulla tulee tunne, että hänen toimintaansa on ohjannut saamelaisien edun ajaminen kaikessa, mitä hän on tehnyt. Minulle välittyy tunne, että hänen tarkoitusperänsä ovat olleet enemmänkin yhteisöä kunnioittavia.

Minua hämmästyttää edelleen, miten monimuotoista ja omalaatuista saamelainen vokaalimusiikkiperinne on. Tulevana musiikkipedagogina pohdin opettamisen merkitystä. Minkälaisia asioita itse painotan opettaessa joikaamista. Millä tavalla henkilöluotteja tulee opetuksessa käyttää, ja kenellä on oikeus käyttää niitä? Mihin suuntaan luottiperinnettä lähdetään viemään ja mitkä ovat ne asiat, jotka tulee säilyttää? Kuinka paljon luottien ominaispiirteitä voi venyttää, jotta sitä voidaan vielä kutsua luottiksi?

Olen itse kiitollinen niille joikaajille, jotka ovat äänittäneet aikoinaan sukuni luotteja. Áillohaš aloitti luottien äänittämisen ja julkaisemisen. Hän on myös innostanut muita joikaajia tekemään samoin. Áillohaš toimi suunnannäyttäjänä monella eri tavalla. Pidän luottien äänittämistä todella tärkeänä. En olisi itse löytänyt suvulleni kuuluvia monia luotteja, jos saamelaiset joikaajat eivät olisi niitä aikoinaan äänittäneet. Tutkiessani sukuni luotteja pari sukulaistani kertoi, että heiltä oli kysytty äänityslupa. Luottien kohde oli jo edesmennyt, ja joikaaja oli osannut saamelaisien hyvän tavan mukaisesti kysyä perillisiltä, saako hän äänittää luottien. Lupa oli onneksi myönnetty. Tietoihin oli laitettu virheellisiä merkintöjä, mutta kyseessä oli

vanha luhti. Joikaaja ei itsekään henkilökohtaisesti ollut tuntenut luhtin kohdetta. Hyvän tavun mukaista tänä päivänä on myös kysyä luhtin omistajalta lupaa julkiseen esittämiseen. Luhtissa ja sen käyttämisessä on monia erilaisia ominaispiirteitä ja kirjoittamattomia sääntöjä.

Saamelaisten tutkimuksen eettisiin ohjeisiin (Lapin yliopisto 2024) kuuluu myös hyötyjen ja haittojen pohdinta saamelaisyhteisölle. Yksi huoli alusta saakka tutkimustyötä tehdessäni nousi itselläni, sekä haastattelussa Somby Sandvikin (2024) kanssa siitä, että tulkitaanko tätä opinnäytetyötä, ja hänen haastatteluaan Áillohaksen ”virheiden/vääryyksien” metsästämiseksi. Ajattelen kuitenkin niin, että tarkoitus työlläni on myös osoittaa se, minkälaisia asioita voi mahdollisesti mennä pieleen, kun työskentelee luhtien parissa, Etenkin, jos tietopohja ja syvempi ymmärrys on heikolla tasolla. Koen myös, että minulle oli turvallisempaa käyttää esimerkkinä saamelaista henkilöä, kuin ei-saamelaista, vaikka tiedän monia, jotka ovat hyödyntäneet luhteja työssään, muuttaen samalla vahingossa luhtin tärkeitä ominaispiirteitä. Áillohaš ei ole läheskään ainoa saamelainen, jolla näitä vahinkoja on sattunut. Samanlaisia vahinkoja on tehneet monet saamelaismusiikkia esittäneet yhtyeet ja artistit. Täytyy kuitenkin ymmärtää, että luhtiin on suhtauduttu eri aikoina hyvin eri tavalla. Ihmisten elämä on myös hyvin erilaista ja maailman musiikkikenttä on laajentunut lyhyessä ajassa. Onhan se hämmentävää, että joikaamista on täytynyt tehdä salaa ja sitten se olikin taas kaikille yhteistä, uudella tavalla.

Tutkimusten kautta itselleni on ollut lohdullista huomata ja ymmärtää, että Áillohaksen kaltainen suuri taiteilija, joka on kasvanut luhtien ulkopuolella, on onnistunut ottamaan haltuunsa oman kulttuuriperinteensä. Ilman saamelaisyhteisöä se ei olisi ollut mahdollista. Olen työskennellyt luhtien parissa vuodesta 2016 lähtien ja koen, että luhti ei ole vielä näyttänyt minulle kaikkia ulottuvuuksiaan. Oman kokemukseni mukaan elävän luhtiperinteen siirtäminen ei tapahdu ilman pitkäaikaista altistumista sille. On todella surullista ajatella, miten vähän saamelaisyhteisön lapset ja nuoret tietävät rikkaasta luhtiperinteestään, vaikka tieto heille ensisijaisesti kuuluisi. Luhtin hienous on mielestäni siinä, että jokainen luhti, kuten henkilö ja persoona, on omanlaisensa. Ei ole toista samanlaista sinua, ei juuri samanlaista elämäntarinaa eikä samanlaista luhtia, koska luhti on sinä.

LÄHTEET

- Adams, S. L. & Anantatmula, V. 2010. Social and Behavioral Influences on Team Process. *Project Management Journal*, 41(4), 89–98. Saatavissa: <https://doi.org/10.1002/pmj.20192> Viitattu 16.6.2024
- Aikio, M. 2020. *Nils Aslak Valkeapää / Áillohaš*. Alta: Nordnorsk Kunstmuseum & Henie Onstad Kunstsenter, 81–117.
- Aikio, S. 2017. *Davvisámi báikenamat*. Kaarasjoki: ČálliidLágádus.
- Ailluhas*. 2021. Nils Aslak Valkeapään haastattelu. Yle. 1972. Saatavissa: <https://yle.fi/aihe/artikkeli/2008/02/19/ailu-valkeapaa-toi-joiun-julkisuuteen>. Viitattu 14.6.2024.
- Anti, Å. 2024. Perinteenkantajan haastattelu. 11.3.2024. Sirma. Norja.
- Finborud, L. & Holm, G. 2020. *Nils Aslak Valkeapää / Áillohaš*. Alta: Nordnorsk Kunstmuseum & Henie Onstad Kunstsenter, 11–51.
- Gaup, Á. 1995. Olbmo Musihkalaš gákti – luohtebidjama birra. Teoksessa. H. Gaski & J. T. Solbakk (toim.) *Essayčoakkáldat 2: Cafe boddu*. Vaasa: Davvi Girji, 73–92.
- Hirvasvuopio-Laiti, A. 2008. *Gárddi luhtte lávddi ala – Poroaidalta esiintymislavalle Saamelaiset elementit tenonsaamelaisessa musiikissa kolmen sukupolven aikana*. Tampere: Tampereen yliopisto, Musiikintutkimuksen laitos. Etnomusikologian pro gradu –tutkielma.
- Jouste, M. 2006. Suomen saamelaisten musiikkiperinteet. Teoksessa A. Asplund, P. Hoppu, H. Laitinen, T. Leisiö, H. Saha & S. Westerholm (toim.) *Suomen musiikin historia – Kansanmusiikki*. Helsinki: WSOY, 272–307.
- Jyväskylän yliopisto. 2023. *Fenomenologinen tutkimus*. Saatavissa: <https://koppa.jyu.fi/avoimet/hum/menetelmapolkuja/menetelmapolku/tutkimusstrategiat/fenomenologinen-tutkimus>. Viitattu 14.6.2024.
- Järvinen, M. (toim.) 2004. *Tunturisävelmiä etsimässä Lapissa 1904 ja 1905*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 991. Tampere: Tammer-Paino Oy.
- Lapin yliopisto. 2024. *Saamelaisia koskevan tutkimuksen eettiset ohjeet Suomessa*. Saatavissa: <https://oulurepo.oulu.fi/bitstream/handle/10024/50115/nbnfioulu-202405294076.pdf?sequence=1&isAllowed=y>. Viitattu 15.6.2024
- Lehtola, J. 2007. *Laulujen Lappi tarinoita haavemaasta*. 2. 2008 painos. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.
- Lehtola, V-P., Länsman, A-S. & Lehtola, J. 2015. Saamelaiset, historia, yhteiskunta, taide. Saatavissa: https://www.veli-pekkalehtola.fi/UserFiles/files/lopullinen_ss1-304_SAAMELAISET_0509.pdf. Viitattu 14.6.2024.
- Lukkari, P. 1963. *Lavlakag II*. Helsinki: Suomalaisuuden Kirjallisuuden Kirjapaino Oy.

- Naz, N., Gulab, F & Aslam, N. 2022. Development of Qualitative Semi-Structured Interview Guide for Case Study Research. *Competitive Social Sciences Research Journal CSSRJ*, 3 (2), 42–52. Saatavissa: <https://cssrjournal.com/index.php/cssrjournal/article/view/170/72>. Viitattu 16.6.2024.
- Näkkäljärvi, A. 2004. *Pikkusanat Jussan Antin joiussa. Rakenneanalyttinen tutkimus pohjoissaamelaisesta joiusta*. Tampere: Pirkanmaan ammattikorkeakoulu, Musiikin koulutusohjelma. Musiikkipedagogin opinnäytetyö.
- Ovllá Nillá Ovllá / Ole Vuolab, 2020. Arkistonauha. TsM 1985/01 [Ljudupptagning]1985Tsm 1985/01:06. Tromssa yliopisto. Saatavissa: <https://libris.kb.se/bib/10536048?vw=short>. Viitattu 14.6.2024
- Paltto, A. & Länsman, K. 2024. Lapsilta kiellettiin joiku kappelissa – piispa ei näe joiussa syntiä. Yle uutinen. Saatavissa: <https://yle.fi/a/74-20073882>. Viitattu 12.6.2024.
- Pirttijärvi–Länsman, U. 2007. Arkistonauhat joikuopetuksessa. Teoksessa M. Jouste (toim.) *Kohtaaminen Gávnnadeapmi*. Inari: Sámi museum, 120–123.
- Ruoktojojha – Home River*. 2023. Dokumentti. Ohjaaja: Eriksen, K. Thornton, S. Uksi Productions. Ei julkinen. Saatavissa: <https://www.homerivermovie.com/>. Viitattu 14.4.2024.
- Saamelaisalueen koulutuskeskus. *Sámi musihkkaakademiija -hanke*. Esite. Saatavissa: <https://www.sogsakk.fi/fi/Hankkeet/Paattyneet-hankkeet/S%C3%A1mi-musihkkaakademiija--hanke>. Viitattu 14.4.2024.
- Saamelaisneuvosto. 2023. *Áillohaksen Sámi eatnan duoddariid valittiin Saamen kansallisjoiuksi*. Saatavissa: <https://www.saamicouncil.net/news-archive/kansallisjoiuksi>. Viitattu 14.6.2024.
- Solbakk, A. & Vuolab, S. 2001. *Deanuleahki sogat historjá Tanadalen slekter historie*. Kaarasjoki: Čálliidlagáduš.
- Somby Sandvik, L. 2024. Perinteenkantajan haastattelu 20.4.2024. Beskenjárga. Kaarasjoki.
- Tekoniemi, J., Ylitalo, A. & Yli-Tepsa, M. 1985. *Lapinlasten laulukirja*. Rovaniemi: Lapin Kansa Oy.
- Turi, J. 1910. *Muitalus sámiid birra*. 2.painos 1987. Jokimukka: Sámi Girjjit.
- Turner, D. W. 2010. Qualitative Interview Design: A Practical Guide for Novice Investigators. *Qualitative Report*. 15(3), 754–760. Saatavissa: <https://doi.org/10.46743/2160-3715/2010.1178>. Viitattu 16.6.2024.
- Valkeapää, N. 1968. *Otavan kirjallinen äänilevy Joikuja*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava.
- Valkeapää, N. 1978. *Aillohaš Sámi eatnan duoddariid*. Helsinki: Indigenous Records